

1925 чыда | Өртөө 2 сөн.
ундэзидеттывга.

Энэ Л. И. Брежневийн совет-америк харьцаалал институтуудна каттхына тэтгэлгөхидер энэ Л. И. Брежневийн АКСХ к чораныын түнхөлөрингө нийг бэйр чөдир түр деп. хуралыг кяржикчилер демдгээн.

Энэ Л. И. Брежневийн АКСХ к чораны тгөлүг ужу-дуалыг болгаш СӨК-ийн XXIV съездинийн тгөл-вилээн Тайбынын програм-мзын амьдларга күтүү-нүг, чогучалынын баса бр бадгхалы боон түрүр деп. хуралга үндүргөн домталаа демдгээн.

ШИИПРИЛИГ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

1973 чылдың бирги чартында Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйынын хөгжүлдесинин дугайында Республиканың Статистика эргелелиниң дыңнады

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары партияның XXIV съездинин шийирлерин күсөдир дээн социалисттик чарышты калбартканын түнелгенде бо чылдың бирги чартында экономикада болган культура тургузушкунунуң бугу адырларынга эки көргүзүлгөни чедип алган.

Эртемиң болган муракчы дуржулганың чедипкини-нерин бүдүрүлгөсө илеретер талаа-биле элөөн ажылдар кылдырган. Оң ачымда улуттук продукциянын өзүл-десинин 89 хуузу күш-ажылдың бүдүрүшкүзүм бедип-кенинен чедип алдырган. Чаа технологияны шийирдир-ини, бүдүрүлгөсө чорудулазын механизмдээриниң болган автоматчадарынын талаа-биле чартык чыл планы күсөт-тинген.

Эркен чартык чылда улус ажыл-агыйынын хөгжүлдесин дараазында көргүзүлгөсө тодораттынар:

УЛЕТПҮР

Улетпүр продукциянын сайгарынын чартык чыл планын хуусаа бетинде күсөттинген. Тыва даг-дугу болган эл комбинаттары, тараа продукттар эргелелиниң бүдүрүл-гөсө пландан ажырап хой продукцияны берген.

Эркен чылдың ол үезинге деңизерге улуттук продукция-нын бүдүрүлгөсө 6 хуу өскөн. Улетпүрүнүң нол-нол адырларын-га продукция бүдүрүлгөсө өзүл-десинин көргүзөтө:

Ылаш болган ылаш ажылдар кылдыр улуттук 4 хуу.

Металл ачылган кылдыр 2 хуу.

Тудуг материалдарын улуттук 7 хуу.

Аш-чем улуттук 9 хуу.

Полиграфия 2 хуу.

Бирги чартык чылда күш-ажылдың бүдүрүшкүзүм бедип-кениниң планы ажырап күсөттинген. Бир кижиге ошаптыр продукция ачылган кылдыр эркен чылдың ол үезинге деңизерге 5 хуу өскөн.

Сайгарылыгын чартык чыл планын күсөткениниң, бүдүрүлгөсө илени өзүл-десинин, күш-ажылдың бүдүрүшкү-лүүн бедипкениниң талаа-биле тус-тус коллективтериниң көргүзүлгөсө:

Сайгарылыг планын күсөткен хуузу	Эркен чылдың ол үезинге деңизерге (хуу-биле)	Эркен чылдың ол үезинге деңизерге (хуу-биле)
Өлөл чыгаргалы улуттук	104	104
оң иштинде:		
Даг-дугу комбинат	114	116
Каз-Хем разрез	106	97
«Тудуг кезектери» комбинат	87	95
Ак-Довурактың УБК-ы	106	102
Республика чыгаргалы улуттук	106	106
оң иштинде:		
Эт комбинаты	108	110
Сүт комбинаты	99,4	106
Аш-чем улуттук эргелели	105	112
Кызылдың хабзаводу	100,6	105
Чадананың —	100	100,7
Ак-Довурактың —	100	100,3
Хову-Асының —	106	109
Бай-Хазыңың —	84	—
Пиво заводу	100,1	90
Тараа продукттар эргелели	119	101
Кызылдың тараа пункттуу	124	103
Чадананың —	105	120
Балык заводу	121	118
Респотребсоюз промкомбинаты	105	108
Типография	100,9	102
Даараналыг комбинаты	100,9	92
Алгы заводу	111	100,2
Караа чептериниң комбинаты	108	114
Тудуг материалдарының каттыжымшыкыны	106	106
Кызылдың тудуг заводу	106	105
Кызыл-Мажалыктың —	114	108
«Тыва көдө тудуг» трест	123	117
Шуурмактың ылаш пункттуу	131	143
Турааның —	112	93
Ылаш ажыл-агый эргелели	104	111
«Тыва септелге-тудуг» трестан тудуг заводу	98	102
Удуг-Хемниң ылаш ажыл-агый	105	99
Автосептелге заводу	100,8	100
Республиканың «Сельхозтехника» каттыжымшыкыны	98	103

Бирги чартык чылда улуттук продукциянын нол-нол төлөрлерин бүдүрүлгөсө дараазында тургалыктар-биле тодораттынар:

Чартык чылда бүдүрүлгөсө	Эркен чартык чылда деңизерге (хуу-биле)	Эркен чартык чылда деңизерге (хуу-биле)
Электротехника мик. кат-шак	70	83
Хөмүр-дөп—мун тонна	278	96
Туужу—мил. кесек	14,3	104
Чутай—тонна	1400	122
Дөмүр-бетон кылдыр—мун кубометр	17,6	118
Сортуг даг-дугу—мун тонна	23,7	119
Мебель—мун рубль	421	88
Тудуг болган ошар ылаш сөөр-түлгөсө—мун кубометр	150,4	94
оң иштинде тудуг ылаш	128	94
тудуг материалдары —	82,8	94
Хөм идик—мун эжем	36,9	104
Кидис идик —	35,6	107
Даараналыг кылдыр—мун рубль	572	102
Эт (I категорияның субпродук-тудары-биле кады)—тонна	3030	111
Колбаса кылдыр—тонна	592	105
Мал үзү—тонна	283	138
Чалаа сүт продукциязы—тонна	6104	125
Талаа—тонна	8946	108
Хабзавод кылдыр—тонна	414	121
Кондитер кылдыр—тонна	5509	105
Түткүн балык—тонна	106	118
Пиво—мун литр	67	62
Эвентес суксун—мун дөп	51	102

Бирги чартык чылда пландан ажырап 5 млн. кат-шак электротехника, 16 мун тонна хөмүр-дөп, 1903 тонна сортуг даг-дугу, 6,9 мун эжем хөм идикти, 73 тонна мал үзү, 34 тонна кондитер кылдыр ачылган кылган.

Эркен чылдың ол үезинге деңизерге 1973 чылдың бирги чартында 537 мун кесек тудуг туужу, 3776 тонна сортуг даг-дугу, 2,4 мун эжем кидис идикти, 30 тонна колбаса кылдыр, 80 тонна мал үзү, 1345 тонна талаа, 73 тонна кондитер кылдыр хойну бүдүргөн.

Барааның продукцияны бот-үезин чыгарылыгын план-ын республика улуттук күсөткөн. Хову-Асының болган тудуг кезектериниң комбинаттары акча-хоредгаларын хойну чыгарылыг.

КӨДӨ АЖЫЛ-АГЫЙ

Республиканың көдө ажыл-агыйынын ажыл-иптилерин чыгарып ачылдыр чедипкениниң чартык чылда 1973 чылда тараа культуларынын чыгарылыгын планын колхозтар болган совхозтар («Скотпром» трестин совхозтарын кириштер) 100,2 хуу, оң иштинде аш-чемниң кол культура-зы—кызыл-тасты — 104,8 хуу күсөткен.

Бүтү көдө ажыл-агый культуларынын тарылга шөү 370,2 мун гектар болган 1972 чылда деңизерге 2,6 хуу кө-вүдөөн, оң иштинде сүтаттыг черлерге — 6,5 хуу калбар-ган. Сортуг үезиниң чыгарылыгын чыгарылыгын үлү-хуу-зу 1972 чылда 67 хуу турганынан 1973 чылда 69 хуу чөк-кен.

Амгы үеде тарааларының тайгы ажаалдазын чорудуп ту-рар. Июльдуң 1-де көдө-биле алдыр, 85,4 мун га тараа шөлдөргө гербицидтерин чыгарып, ол болаа эркен чылдыңдан 9,5 мун га хой. Колхозтарын болган совхоз-тарын шөлдөргө 125,6 мун тонна органикниң төмөткө-дөсүн төккөн, азы эркен чылдың ол үезиндеңизерге 19 хуу хой. 1974 чылда тараа чыгарылыг-биле 88,4 мун га черик өлдөргө чыгарылыг.

Мал төмөткө бөлөктөр ажыл эгелөөн.

1973 чылдың июль 1-де байдал-биле алдыр, 1972 чылдың июль 1-де турган 1924 чылда алган тракторга удур 1997 чылда алган трактор республиканың ховуларын-да ачылдыр турар. Чыгарылыг алган адырларын шөлдө-дөргө, бүтү трактор ажылдары 746,0 мун гектар болган, азы эркен чылдың ол үезиндеңизерге 9 хуу хой.

Тракторлар септелгениниң планын 1973 чылдың июль 1-де 100,1 хуу күсөткен.

Колхозтар болган совхозтар дүжүт ажаан алымынын чорударынын бөлөктөк ажылдарын чыгарып, тараа ком-байнларын септелгениниң планын 1973 чылдың июль 1-де 19 хуу, чыкк автомобильдерин—80 хуу күсөттинген.

Колхозтарын болган совхозтарын мал ажыл-агый про-дуктуларын бүдүргөни мындаг болган:

Июль 1-де	1973 чылда	Эркен чылда
Эт кон дөп-биле — мун тонна	3,3	32,9
Эт дөп-биле дөп-биле—мун тонна	6,0	105,0
Сүт—мун тонна	13,9	107,4
Дүк—тонна	838	85,8
Чуурга—мил. борбак	5,2	129,4

1973 чылдың баштайгы чартында, 1972 чылдың ол үезин-биле деңизерге, республиканың колхозтарына болган сов-хозтарына саар бир инектен ортумак-биле алган сүт 6 хуу, бир дагадан чуурга—15 хуу көвүдөөн. Бир баш хой-дан ортумак кыргыда эжем кудулаан.

Колхозтарга база совхозтарга малдың баш санының өскө-рүлгөсө мындаг дөп болган: (мун баш)

Июль 1-де	1973 чылда	Эркен чылда
Эт кон дөп-биле — мун тонна	3,3	32,9
Эт дөп-биле дөп-биле—мун тонна	6,0	105,0
Сүт—мун тонна	13,9	107,4
Дүк—тонна	838	85,8
Чуурга—мил. борбак	5,2	129,4

1973 чылдың баштайгы чартында, 1972 чылдың ол үезин-биле деңизерге, республиканың колхозтарына болган сов-хозтарына саар бир инектен ортумак-биле алган сүт 6 хуу, бир дагадан чуурга—15 хуу көвүдөөн. Бир баш хой-дан ортумак кыргыда эжем кудулаан.

Колхозтарга база совхозтарга малдың баш санының өскө-рүлгөсө мындаг дөп болган: (мун баш)

Июль 1-де	1973 чылда	Эркен чылда
Мыймытыг бода мал	116,2	119,3
Оң иштинде:		
Саар инек	38,2	38,5
Халаан	15,7	16,3
Хой, өшкү	1275,9	1293,8
Чылаа	32,2	32,4
Тыва	4,5	4,6
Иш	10,1	10,3

1972 чылдың июль 1-де турганы-биле деңизерге, 1973 чыл-дың июль 1-де мыймытыг бода малдың саны 3,4, халаанын —0,6, хой, өшкү —17,9, тевенин —0,1, инекти —0,2 мун баш өскөн.

Мал ажыл-агыйынын продукттарын ажыл-агыйларын бүтү категорияларын күрүлгөсө санын алган:

Июль 1-де	1973 чылда	Эркен чылда
Мал болган кун (ноң дөп-биле) мун тонна	5,1	5,2
Мал болган кун (дирит дөп-биле) мун тонна	8,5	8,8
Сүт—мун тонна	11,4	12,3
Дүк—тонна	972	979

Мал ажыл-агыйынын продукттарын санын алдыр чартык чыл планын: этти —10, сүтү —14, дүктү—47 хуу ажырап күсөткен.

Көдө ажыл-агыйынын материал-техниктиг баазаны быжык-кан. Чылдың баштайгы чартында 1000 баш мыймытыг бода мал, 8000 баш хой кирер казыларын туткан. 188 га сүтаттыг черин ачылган кирген, 12000 га оларын сүтаттыг болдуру талаа-биле ачылды чоруткан, кургаларын негет-тинип турар 400 гектар черге культура-техниктиг ачылдыр-ын боттандырган.

Чартык чылда тракторлар болган минералдыг чедипкени-дөргө чорудуп бөриниң планы күсөттинген.

1973 чылдың июльдуң 1-ге чедир республиканың көдө ажыл-агыйына 358 трактор, 130 чыкк автомобиль, 52 та-раа комбайн чорудуп берген.

1973 чылдың июль 1-ге чедир республиканың көдө ажыл-агыйы 6756 тонна минералдыг чедипкенини алган, ол эркен чылдың ол үезиндеңизерге 789 тонна хой.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Нити ачылган транспорттуу-биле чыкк сөөртүлгөсө бирги чартык чылда—109 хуу күсөттинген. Эркен чылдың ол үезинге дөп-биле дүжүтү алдыр, чыкк сөөртүлгөсө 12 хуу өскөн. 1973 чылдың бирги чартында 14,3 млн. пассажирин чедирген, оң планга удур алдыр 105 хуу болган.

Агаар транспорту-биле пассажирлер аргыштары бо чылдың январдан июль ага чедир 91 хуу, чыкк сөөртүлгө-зи 105 хуу күсөттинген.

Харылааның бүдүрүлгөсө-техниктиг эргелели доктаатты-ган тариф планын эсугаар орулга алдыр 102 хуу, хары-лаа продукциянын талаа-биле планын 101 хуу күсөт-кен. Ону эркен чылдың ол үезинге деңизерге тарифтиг орулга алдыр 5 хуу, продукция бүдүрүлгөсө хемчээли 8 хуу өскөн. Хоорайның телефон-биле чыгарып хуулаа алдырны планга ажырап күсөттинген.

КАПИТАЛ ТУДУГ

1973 чылдың бирги чартында нити өртөө 15,9 миллион рубль туунг кол фондустарын ачылганга кирген. Капитал салымшыкынын бүтү үер дө-терден Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйына ачылгаары 32,3 млн. рубль болган, эркен чылдың ол үезинге дең-изерге өздө 2,2 хуу чөккен.

1973 чылдың бирги чартында капитал салымшыкынын болган кол фондустарын ачылганга кирериниң тала-а-биле план күсөттинген.

РСФСР-ниң министрстволарынын болган эргелелдериниң тудугларынын талаа-биле план 104,3 хуу күсөттин-гөсө, тудуг-монтаж ачылдыр кылдырны планын чедир күсөттинген. Чер-чер Советтериниң тудугтарын туду-рынын планын 99,7 хуу күсөттинген. Эркен чылдың бо-лаарга өздө 14,4 хуу болган. Күрүлгөсө, тудуг-монтаж ачылдыр кылдыр организациаларына 1972 чылдың бирги чартында деңизерге, көдө эсугаар тудугтар кылдырны хемчээли 3,4 хуу өскөн. Бирги чартык чылдың планы 0,6 хуу чедир күсөттинген.

Республиканың тудуг трестериниң планынын күсөлдөсө болган көдө эсугаар тудуг кылдырны нити хемчээлиниң өзүл-десин дараазында көргүсөт:

Чартык чыл	Эркен чылда	Эркен чылда
«Тыва тудуг» трест	102,3	107,5
«Тыва көдө тудуг» трест	101,0	106,0
«Тыва септелге-тудуг» трест	100,2	99,9
«Тыва сүт-тудуг» трест	95	112,7

Эркен чылдың бирги чартында деңизерге тудугда күш-ажылдың бүдүрүлгөсө 6,4 хуу өскөн.

Чамдык тудуг организациалары чартык чылда тудуг кылдырны кол фондустарын болган бүдүрүлгөсө күчүлгөсө шийирдир ачылдыр, күш-ажылдың бүдүрүлгөсө бедипкениниң планын күсөткөн. Тудугту кылдырны хуу-саазы узун турар.

ЧОННУН МАТЕРИАЛДЫГ БАЙДАЛЫНЫҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРЛУГ ДЕННЕЛИНИН ӨЗҮЛДЕЗИ

1973 чылдың бирги чартык чылда улус ажыл-агыйы-нын бүтү адырларынга ачылган турганынын саны эр-кен чылдың ол-ла үезинге деңизерге 2 хуу көвүдөөн.

Ачылган турар бир кижиниң айда ортумак ажыл теле-ари 130 рубль болган инекте, азы эркен чылдың бирги чартында турганы-биле деңизерге 2 хуу өскөн.

1973 чылда республиканың ажаалга кассаларында чон-нун акча шыжамыры элөөн улуткан. Бо чылдың июль 1-ге чедир акча шыжамырынын саны 57,1 мун кижи болган, шыжамырынын артыкыны 28,4 млн. рубль. Эркен чылдың бирги чартында акча шыжамырынын саны 3,5 кижиге өскөн, а шыжамырынын артыкыны 4,3 млн. рубль. Күрүне болган кооператив санынын үүрмөктө саар бараан саарылгазы (ниитиниң чедипкени-биле кады) 80,2 млн. рубль болган инекте 1972 чылдың бирги чарты-нда деңизерге 5 хуу көвүдөөн.

Республиканың нол-нол санын организациалары 1973 чыл-дың бирги чартында үүрмөктө саар бараан саарылгазы-нын планын мындаалды күсөткен:

Херек	1973 чылда	План
Республика нити-биле	80,2	100,2
оң иштинде:		
Респотребсоюз	41,5	100,6
Садыг министрствозу	31,6	99,6
«Тыва даг-дугу» комбинаттың	4,8	99,0
ажылчын хандырылга кидиле	0,6	110
Аптека эргелели	0,5	107
Союзпечать		

Садыг министрствозу, «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчын хандырылга кидиле, совхозтарын бүдүрүл-гөсө нити-биле бирги чартык чылда үүрмөктө саар бараан саарылгазынын планын күсөткөн.

Тус черин улуттук бүдүрүлгөсө санын организациа-ларынга чонун калбаа херетгел бараанын бөриниң планын 87 хуу күсөткен.

Чуртталга тудугта күрүлгөсө капитал салымшыкынын (колхозтарын кириштер адыр) 1973 чылдың бирги чарты-нда 103 хуу шийирдир болган эркен чылдың ол-ла үезинге деңизерге 8 хуу өскөн, чер-чер Советтериниң организациалары капитал салымшыкынын 103 хуу ший-ирдир, эркен чылдың бирги чартында өздө 18 хуу болган.

1973 чылдың бирги чартык чылдың дүжүлгөсө күрүне, кооператив организациалары болган колхозтар нити-биле 36,6 мун дөп-биле метр чуртталга шөүн тудуп ала-ган.

Нити чуртталга шөүлгөсө күрүне планы сая-хөмүдүл-гөсө бүтү күсөли-биле 36 хуу күсөттинген, 1972 чылдың бирги чартык чылда деңизерге 6975 дөп-биле метр чуртталга шөү хой туттунган азы 23 хуу болган.

Чер-чер Советтериниң организациалары чуртталга шөүлгөсө ачылганга кирер күрүне планын бирги чартык чылда 88 хуу күсөткен, эркен чылдың деңизерге ачылганга кидиле 44 хуу көвүдөөн.

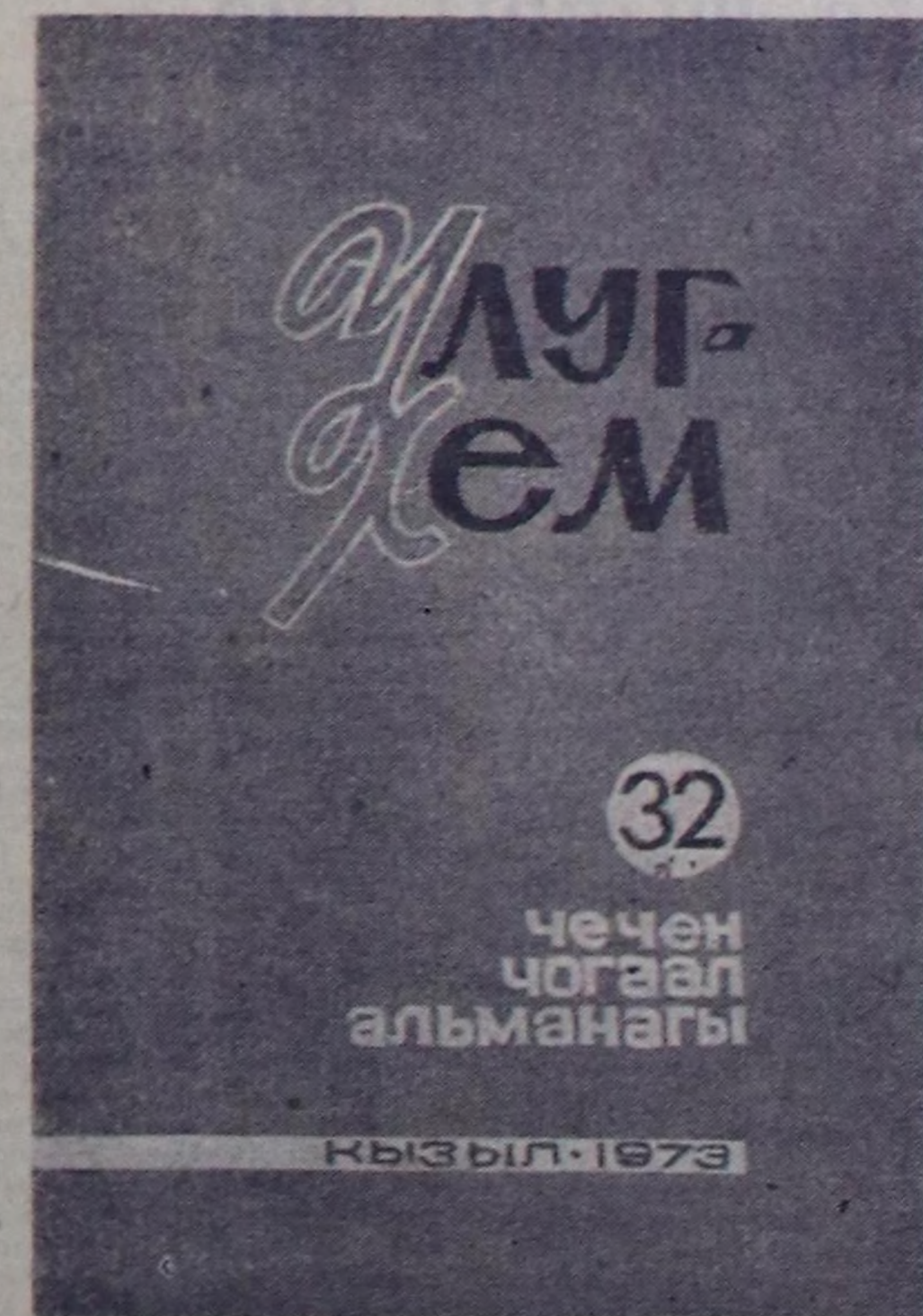
Култура амырал тудушкунуңа капитал салым-шыкыны бирги чартык чылда 2,8 млн. рубль болган.

Амырал хандырылыг чонга ачылганга чедир санын сайгарынын нити хемчээли эркен чылдың ол-ла үезин-биле деңизерге 14 хуу өскөн, оң иштинде көдө —18 хуу көвүдөөн, 1973 чылдың бирги чартык чыл планы 109 хуу күсөттинген.

Чонун амырал хандырылыг планынын күсөлдөсө болган 1972 чылдың бирги чартык чыл-биле деңизерге, оң хемчээлиниң өскөргөсө дараазында сая-хөмүдүл-гөсө көрүп болур:

1973 ч. бирги	План	Эркен
Тыва АССР нити-биле	168,3	110
Хоорайга	101,4	111
Көдө	66,9	107
Чонун амырал хандырылыг	111,0	106
министрствозу	58,3	104
Хоорайга	54,7	100
Көдө	38,3	142
Коммунал ажыл-агый	31,2	133
министрствозу	71	206
Хоорайга		263
Көдө		

«ШЫННЫҢ» ААЛЧЫЗЫ

САНАЛ-ОНАЛЫҢАРНЫ
МАНАВЫШААН

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвлектинин баштаар черинин органы «Улут-Хем» деп чечкен чогаал алыманатын эвлектеги 32 дугаары «Шын» солунда аалдан келген. Ула-вас номчукулур холунга кирер бо алыманакта кирген чогаалдарың жанр талазы-биле байлаа болгаш утка-шынарын таллазы-биле бедик деңгээлде өөрчүтүп болуп турар. Мылка-лаа номчукулурларын тус-тус чогаалдары номчуп көргөш, мыаа келер-чепес талаларын илеретки ханы сайгаргалыг түлдери редакция уруг иделер-биле манзар апар.

Уе болгаш кижилер, олар-ның бот-боттарының аразын да ууд-делер кастаагыла-ды, ажы-биле чогаалдарга, бердигин уениң дүргүзүлде кижилер калдыг ажыл-херектерин бугуруп четтиргенини база кылза чогуур чүү артка-нын бо-ла түдүп чогаалдар-ның чыгыштыг бис. Ол бистин ажил-ижикиске уаг уужу-дузалыг.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвлектинин баштаар черинин даразыс Олег Сувакпиптин «Уе болгаш чогаалчы» деп эге чүдү-биле алыманак-тын арынаары ажиттылар. Ыйда бистин чогаалчылары-ның тоску беш чыдаан шиттирилгит, үшкү чыдаан калдыг чогаалдары бижин, номчукулурларга баран болган-нын болгаш амыа үеде кал-дыг чогаалдары бижип тур-ганын тодаргай-биле айттып, чепестерин эдеринин аргала-рын айттык.

Бисте аалдан келген бо алыманакта парламенттин чогаалдар «Шүдүктүр, шүдүктүр, «Чепе» чуталар, тоожулар, оюктөр», «Кри-ка» болгаш библиография» деп дөрт бөлүккө чарлып турар.

Чуртум уаг, човум хой сөөк, чүрээ чалгыс. Шүтүзү-ла төлөтүмүш — акы-дурман.

Өскөлежип, адааннашпа — байраалды. Ойнуң, төрөд ээли күш бооп өөрүтүмүш — деп, хоошун шүдүктүр Степан Сары-оол «Өөрүшкүнүң ыры-да» бижип турар. Шынап-ла бистин ызы-бүрү наиза улу-чууштуу өскөлөшкөс чалгыс төл болганы, оларын үеде-болданын чаагайы кижилер-ни лей-айт кирип, оларга чалгыс-капка, уужар чүг бо-луп турарын сураптыг шүдүк-чүңе сөгөл турар.

Кижилерин күч-ажылыг, оларын төрөд бо-дугуна чогуун үрэн мергесил-биле.

ШҮҮЛДЕ ОЮН

Футболга бистин республиканың бирги чери дээш маргылаанын шүдүдө оюнунга кирип эрге дээш маргылааар июль-дун 18-19-та «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга болган. Баштай бо-дугуң бөлүгүн бирги, ийги черлерин алган Кызылдың «Торпедо» биле «Луч» командалары ужу-рашкан. Солун оюнун түңкүлө 6:2 бо-луп, «Торпедонун» тиилелгези-биле доо-зулган.

Июльдун 19-та футболга эртин чыгы

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ: 1667000

ЧОГААЛЧЫ
БОЛГАШ ҮЕ

Чогаалчы болгаш үе. Бистер боттарыстың бугу-ле чогаалчы ажы-лымыс-биле бистин үениске тууш өзүп келген болганы-мыс, үениң судалымын со-гуштук бугуна чогаалчы-рымс-биле харылаар уужу-дуг бис. Ол чүд дээрсе чогаал-чы бугуна үени-биле чур-тап, ажилдап, чогаалчы би-ли-дир. Бистер чаа аажы-чап-чыларын чевирлеткени-ринте, коммунисттик уул-бо-далга кижини кижиздеринге улуусту кавир уужурут бис. Оон башка чогаалчы бол-ганын дүжү-даа чок. Чо-гаалчы үени чүдө тырдыры-биле эвес, а харын ову чо-гаалчы, сайгаргычы бол-гаш тургустуру-биле, оон амыралымыс коз туттуп иленилгит кижирин-биле партиянын дайынчы дуала-чымы болуп турар.

Бистин тыва чепе чогаал-чымыс, хой национал совет литератураның база бир ча-рылаас кезе болуптаан, чаа кижини — ханы социал-эко-номиктиг чаартылдарын кир-жизин кижизилер херекте бүрүн чагырттып, боду-дуг өзүлдезин таллазы-биле бе-дик депшилгени чедип алган. Бистин чогаалчыларыстың чогаалчы мергесиле, өзүп, чогаалдарын уткааы халы, уурап-чепеи бөлөп, темаы ызы-бүрү апарган. Чүд бугу-ла уула чөмчөлдүг чогаалдар-нын саны немешип кел чы-лар.

СССР-ниң аалдык юбилей-нин чыгыда бистин чогаал-чыларымыс шүдүргү ажил-дааннар. Эртен чымын тыва литератураның библиогра-фията 10 ажит чаа помпар, «Улут-Хем» алыманактын эвлектеги дугаарыны не-мешип. Салчак Токанын «Араттаа согу», Алдын-оол Даржааны «Чогаал алы-чы» бугу-биле номчукулур-нын холууда кирген. Чо-гаалчы К. Кудажын үр-түн-вельдиг ажилдап, «Улут чок Улут-Хем» деп романын бир-ги томун база 2 шийин бижип дооскан. Биске акы-думна уз-бек литератураның хуанери солун, чогуур депиле эркен.

Тыва номчукулур узбек чогаалчылар Абдулла Арпиев, Кенешбай Рахманов, Шухрат Оал Шарафутдинов, Москва куртуз чогаалчы күрүчү шапталыңы лауреаты Дим-трий Еремеевич оларга чогаал-чы-биле чок таныгар арта-лыс болганнар.

Бистер бөдүк чогаалчылар бир-ле дугаар Кызыл-Шү-шенске-Салы ГЭС-Абакан —Азия-Абаз —Ал-Довурак —Кызыл маршут-биле солун үнүшүңүрү кылган бис. Бис-тер В. И. Ленинниң Бажын-мүейинге барып, баштыгы-ны ажил-амыралы-биле таныкым, Владимир Ильич-нин тыва дылга үнүн ийи по-

Оон-биле чепестер чогаалга сундулут Батый Ке-неш, Мандычык Чекеле, Ра-ниса Яндара, Зоя Донгак олар-нын шору бижитинин шү-дүктин алыманакта парлаа-нын өзүп орап анык автор-ларже кичиңей салып тур-ганын бир тодаргай херезиң болуп.

«Чепе чуталар», «Тоожу-лар» деп бөлүктө Кызыл-Элик Кудажыны «Хайгаар-лым хайралдары» деп бөлүк чепе чуталарын (олар-нын бирээни «солунда» пар-ла-дык), Монгуш Кенин-Лоп-саннин «Илелетки» деп чепе чуталарын, Монгуш Дор-жуңу «Чыгыла-Кадай» деп бижип тоожуу болгаш Мон-гуш Олей-оолдун «Хөөрээ-рин чуталары» уланчы-ны дээш өске-даа авторлар-ның чогаалдарын номчуп бо-лур.

Үениң мадырларынын ажил-ижин алдыржыткан очерктерин Олег Сувакпип, Хөвөйиң Ойдын-оол, Алек-сей Чараш-оол бижизипер.

Критика болгаш библио-графия согуургалдылар Чараш-оол Серен-оолдун «Хөвө» кырында амырал-дып чуталары, Майнак Са-ян, Ю. Кюнегестин «Эдир. Биланшыл. Ажыл» деп шү-дүктүрүн сөөлү чындаан сайгарган чүдү-биле та-пыжалар.

Алыманактын бо дугаары каш-ла хопгаш, номчукулур холунга кирер. Ыйда кирип турар чогаалдар дугайында кижилер санал-опалыгары манай тур бис, эртин ном-чукулур.

В. АНДРЕЕВ.

ЧОГААЛЧЫ
БОЛГАШ ҮЕ

мун белекке бердигис. Саян лагдарың эл кашпалы, Улут-Хемниң эл-е кызын че-решле Саян ГЭС-тин тууун оаза согуургаан бис. Ол ыш-каш орук-суур муракчылар-биле, Аалар ороннаа чүп-чегезинин эвлекчиги М. Н. Доможаков-биле утундурбас уужуражылаар болган.

ҮЕНИҢ негелдезинте дүдүштүр бистин чогаал-чыларымыс боттарымыс чогаалчы планнарын тур-гузуп, шиттирилгит үшкү чыда шүдүргү ажилдап тур-ганын. Ол ышкан Чогаалчылар эвлектинин баштаар че-ренин планнада чамдык ор-ганизастиг чөмчөгөр база көрдүгөн. СССР-ниң Чогаал-чылар эвлектинин 14 кижиз-деринин шиттирилгит 3 кижиз-дерини бижип турар. Степан Сары-оол аалдан-маа-ларын тур ажилымын-нын үнүн чыдаганын, оларын демистип, басты-ган чыдаганын болгаш оларын херезин өлүм чо-гуруп дугайын, Кызыл-Элик Кудажы «Улут чок Улут-Хем» ийини томунга 1914 чылда 1921 чылга чедир ты-валарын амыралып бол-гаш демистип, Алдын-оол Даржаа «Улут артыга» Ты-валың Совет Эвлектинге кат-тыгарың белеккел ажал-дарыңа эгелешип, каттышка-лы болган оон сөөлүдөгү те-мени келтирет. Леонид Ча-ламба эвлектин берге болган харысалгалыг ажилын, оон байырамын болгаш ылакашын дугайында «Азия» Салым Сүрү-оол ажа-зы өлүп тыдыр, думаларын ажаап өстүрер, төлөп чок адамын салдарыга алыс-лас дугайында олугуна ча-гылыс, ажаагы берген дагы-манга олугуң шиттирилгит көргөшкөн «Азияга берген дагы-манга», Олег Сувакпип кижиниң чүрөк оон амырал-кынын бугу-ле ас-теменин болгаш бердигин, өөрүшкүнү болгаш мунаралын, оон орунуна таварышкан хуу бо-ларын белеккел өскөрткөн «Азия» чүдүп эртенин чы-дурун элелетип «Мөөч чү-рөк» деп тоожулар-биле чөмчө баран болулар. Сер-гей Пюрбе «Дүртүлүр» деп шийин бижип доосар. Мыаа революция мурунда үеде тыва оон биле хакас урутун аразыда ылакаштың, бот-тарыңа уула чүдүгөшкөн шы-даптай дүргүлүң чоруп турарын, оларын революция

соонда аас-кежиктиг чуртай боорун көргөшкөн. СССР-ниң Чогаалчылар эвлектинин ажилымын чогаалчыларын чогаалчы калы ажыдажылаан-биле тургустууга болгаш тургустуу турарын СССР-ниң чогаалчыларымыс үе сөөлү айттык. Литературту сал-галымы кий-политиктиг шык кижизилгезе оларга шы-гым негелде, оларын өлүм-дезиниң дугайында сакшып салгынышкы — бистин чогаалчылар организацианын оон кичиңейткенин төүндө. Бо чылдың майы баштаар чериниң үнүшкүнүг хура-тын Кызыл-Мажалыкка ар-тырып, анык авторларын мергесилгени болгаш өлүм-дезиниң дугайың тугаал-кан бис.

СНП Төп Комитети «Ли-тература болгаш уурап чүд критиказын дугайында» чүдүлэ докталыг хулаа ал-ганын бээр чыл ашкан. Литература критикаы чепе чогаалды теория болгаш практика талазы-биле бай-лар, оон болушкунарын өөрчөтүп, сайгарар болгаш шиттирилгит, оон байла-рына өскөрткөдөгү даяр-жың оон чоргалыг болганда, ол үениң дүрү-зүмэ тыва критикаы кал-дыг өскөрткөдөгү болгаш база калдыг чөмчөгөрүн ап-торунуң болгаш тыва ли-тератураның чөмчөгөрүн таллазы-биле чамдык түнөл-дөрүн үндүрер үе келген. Ытчапаш кратака секция-зын үндүртүзү, эл А. К. Налчацкын «Тыва литерату-рада критика байлаанын дугайында» илелеткени лы-нары баштаар чериниң пла-нында көрдүгөн.

Коммунисттик партия бол-гаш Совет казак урутар чогаалын улам ийи сайгар-лар, урутарга эки шынар-дыг хой помпарын паралап үндүрер дугайында доктал-мал салгып салып келген. Бистин тыва литературалыг уурутар чогаалы сөөлүгү чы-ларын амын чөмчөгөрүн-нелин чедип алган. Ытча-ла бистин номчукулурларын негелдезин ырыкта хан-дыр турарымыс ийиниң апар. Оларга таварышкан чүрүк-хөрүктүг помпар көп-чүр ховар үнү, оюннар, ыры-состери, дыл-чугаа сайгар-малыга ажилдар ном-тулга помпары барып бажат-

тымын, кыл-ла-лаа үе-даа, тываың көчүтү аозот болуп турар. Шин шүүт чок. Бо ду-гайында ажиты сөстөрүн шюлачылдарын, ажи-саттын кижизилгизилеринден, баш-кыларын урутуң дыңаң келген бис. Ытчапаш уру-тарга тыва чогаалды паралап турарың база оон шына-рын дугайың чогаалчырың — хуану чүдүлэ айттыгары-ның барган деп сапал тур-бар бис.

Бистин тыва литературалыг ажилдар тематикта бижиттиг чогаалдарын чөк деп болбас. Ол айтты-рын бистин чогаалчыларымыс-тын кавтар шиттирилгит, ажилдарын мурунча амы-рал-лаа, аажы-чап-лаа, мо-раль-даа талазы-биле калдыг айттыгарың салып, оларын калдыг мөзүлөш мадыр-ларын ову-чөмчөгөрү база ажил-чорудуганын дамы-гы-тар кичиңейт турарып сай-гарып коор үе келген. Ытча-паш баштаар чөмчөгөр БИРСМ Тыва обком-ула «Тыва литерату-рада ажил кижиниң өөрчө-ткөдөгү эртерини шитти-рилгезе. Ажаа кожа-хөмчө-областарын болгаш респу-бликаларын чогаалчылар ча-лап, ол айттыгарың кав-тар шиттирилгит, кавтар көргүзүп турар дугайында оларын дүргүлүганын биле алыман турар бис.

Бистин шиттирилгит, хөгжү-дөмөс хөмчөл таллазы-биле уужу бажынарымыс болганда, оон тургустууларымын, со-вет улуустуң угаан-бодалы өл-дүр-чагай, амыралы бол-гаш амыралы хой талалар-дыг болгаш нарын. Оу уурап сөс-биле, үениң үнүр-биле ажаа мөзүлөш болгаш төлө-тиг кылдыр чүрүп көргүзө-лүгү кичиңейткени болгаш бөмчө мергесилгит ханы фило-софту боданышкыларын негээр. Бистин шиттирил-гит күй-ажаа эл-е хал-дыкыңадыг, оң-е ак сөгил-диг, организаци болгаш бе-дик, мергесилгит кижилер чуртаар болганда, литера-турту ову-чөмчөгөрү, аажы-чап-чылар, мөзүл-шнар-лар ажаа төлөткит болуп уужурут. Бистер шиттирилгит партияны бажынаарың ханы шиттирилгит алып, бистин үениң кижилерин ову-чөмчөгөрү утка-шынарын болгаш трын негелдес көргүзөтүр уурап сөс-биле мергесилгит улам калып мергесилгит чедип алып уужурут бис. Ылан СССР-ниң XXIV съездинин сагал согуларын ажал-ды-биле күтүспөргө тугу-зүстү кавирн шынар бол-ган.

О. СУВАКПИП.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвлектинин баштаар черинин даразыс.

ФЕСТИВАЛЬГА КИРЖИР

МОЛДАВ ССР. Кишинёв хоорайың Культура бажынының «Миорица» танцы коллективин танцы коллективтеринин Бугу-эвлек фестивалының шаң-налың эдилекчизи, ол аныктарын болгаш студентилерин Берлинге болуп Бугу делегей фести-валыга баар эргени алган. Амыа үеде Молдова ССР-ниң даустуң артизи Павел Андрейченкоң удурт-каны ол танчычылар ГДР-ниң найысылалыңа оюн көргүзөргө кидин-тулук белекенип туралар.

ЧУРУКА: «Кодрякская» деп танцы.

Е. ДРАЙШЕРНИН фотозы.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

СЕПТЕЛГЕ
ШЫНАРЛЫГ

Мөгөн-Бүрөн сес чыл шко-лазын башкылары болгаш техниктиг ажилдакылары чаа, 1973—74 өөрдөлгө чы-лыга школаларын, интернат-ны, башкылар бажынаарын өй-наанда септел белекээр тала-зы-биле социалисттик тарыша киржиң, капитал септеле бол-гаш өске-ла белеккел ажил-дарын бо чылдын июльда эге-дени доосканнар.

Школа-лаа, интернатка-даа, башкылар бажынаарында баарга чаа дозунун, чугай-нын чыды келир. Бүтү өөрдөл-гө кастарың, интернатта уууру өөрдөдөгү септе, бу-луп, чугайлаң. Чаарта чо-гуур печкаларын, котломар-каларын септең, чамыкта-рын шүүт чаартың. Парта-лар, башкылар столдары, сабыра-лар чепелеттиң.

А тозан кижиги турттаа, бус-биле олар интернатка байдал калдыгы? Чангыс сөс-биле чугайлаң, контуг-ла таарымчалыг. Уууру өөрдөл-гө өрүңар салдыңаң, стол-салдылар чепелеттиң.

Мына чүте ам өөреникчи-лерин келерин манай турар. Чаа өөрдөлгө чылыңга ут-күшүр чаа чүдүдериң немей кылгың өөрчүтү. Башкылар болгаш техниктиг ажилдакы-лар боттарың кужу-бичаа үлөштүң эрги калың 120 олуштү кылдыр эс септең, ажилгаа кириңер. Чаа өөрдөлгө чылыңга школа клубун, кинофильмдер ула-ла-раа үндүрүң, массалык оюн-тоглаа, концерттер, кезе-лер артирлеринге, аны-бүтү

Чаз өөрдөлгө чылыңга сеп-теле болгаш өске-ла белек-келер ажилдарын бугурут кылгың тура, эстетиктиг кижизилгелер чугула пелелде-ринге дүштүр кылгың кижизилгелер оон өскөрткөн көөр. Школаның болгаш интер-наттын ийин база дагытп тематиктиг кастаалга шиме-дере көрүштү кылган. Кижизилгелер утка-шынарын өй-шимелден кылгыңга школа-нын чугула балкыны О-тябрь Бүрүт уугу кардыгези болган, ылаңгыла В. И. Лени-нин ажил-чорудуганымыс.

Тыва АССР-ниң СССР-ге кы-тыкыл киргенден көөр 30 чыл ойна, Ленинни комсомол-ла төгүтүңе тураскалган шиме-дере өнөкчүлүк өөрчүтүр.

Ам бо хунарде олар ийи белеккел база хөмүр-даш сөөртүлгези урутулуп турар.

А. БЕГЕН.

Мөңгүн-Тайга район.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНОТЕАТРАА

ИЮЛЬ 22-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Граф бажы-ның бузулдуларында» 10.00, «Телестиг өг-бүдө» 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 ша-ктарда.
«КАА-ХЕМ»: «Семург» 11.40, 13.20, «Дүне сымдистар» 16.50, 18.40, 20.30; «Совет Эвлек» бистер бис 15.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Дини чорук» 13.00, 15.00, «Бодунуң туру-жула кижиги» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.
«ПОНЕР»: «Хал дугунада» 9.00, 10.40, «Кара-тажы» 12.20, 14.20, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.
ИЮЛЬ 23-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Угаандыг уштугу» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 ша-ктарда.
«КАА-ХЕМ»: «Кара таңы» 15.00, 16.55, 18.50, 20.45 ша-ктарда.
«ВОСТОК»: «Кинотыңы» 14.30, «Совет Эвлек» бистер бис 19.30, «Дүне сымдистар» 17.30, 21.00 шактарда.
ЧАПТЫ КИНОТЕАТР: «Чап-пайның эвлектери» 15.00, «Бо-дунуң туружула кижиги» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.
«ПОНЕР»: «Мени тып, Ле-лик» 10.30, 12.20, 14.20, «Телестиг өг-бүдө» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

Барыш-Хемчик районун «Кара-Хөл» колхозунун үш-е-элекчилеринин бирээ, Мадыр-ле Хортуу Пар-оолола КУЖУГЕТТИН аар аараан соонда 1973 чылдың июль 19-та мөчөөн ко-хоз баштаар чер, парток болгаш ажилды чоннар депу-татарының Кара-Хөл нөдө Советтин күсүмү ханы на-жыда-биле дыңадып, мөчөөн кижиниң төрелдеринге болгаш урутарынга канымалыг элдерейлдеп тур.

ЧАЗЫЙ СААСКАН

Сааскан дег кижиги хонну чок амытан калза боор. Чуну-лаа көргөндө, «кычы-кычы», кылза болган, мында баарын» дээн соонда аал болган-лаа, ала-ла-лаа сымас кылдыр доолдурп кавтар. Сек көргөндө, сергей-ле бээр. «Мыаа чылдыр, мында чы-дыр» дээн соонда, ханык өөрү хайнып-ла келир, алгы-кымын, алгы-кымын-лаа эгелээр.

Сааскан дег чиритим куш чок. Дузакка туттуңган койгун, торлаа көргөндө, бут-ла кылды болтай, хөөкүң аңчы доо хо-о-зугаңда чедип дээр. Сааскан мычар-ла чазылап чораш, хоран-лаа чипкен боор, капка-лаа кире бергилээр. Боду бөзүн көргөн мөң. Бир кыжын аска капка са-лып каарыма, оон дылында чымырлар каап каарың соктар дээр, сааскан дүчү-нүн дөзүңден касып алган, болган. Саас-кан боду чок, капкала дүмчү үстүп чы-дан калган болду. Сөөлүңе ситгенел чо-рурумуң, сараат шиткене сааскан дохуп өлүп калган чыдыр. Көөрүмгө, бөз ду-мчү чок саасканын ол болду. Ол-ла ба-рыктыг таварыла-дыр, чамыкта мыр-най хөдүн алай бээр күш чоран. Ол ду-гайың ам чугаал берейн.

Бир-ле күзүн башкы хар чаапканда,

К. КУДАЖЫ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 22-де
18.30 — Урутарга фильм.
18.50 — Телемөдөлөр. 19.05 — «Евфрат хемде гидробездир». 19.25 — «Бистин планетасы». Дамтылгала. 19.55 — «Алар болгаш кижилер». Эртен-нег-теридегилер фильм. 20.05 — «Ажал алыштыкта белек-кел». Дамтылгала. 20.35 — Телемөдөлөр. 21.00 — Телемө-дөлөр. 21.10 — Партадар, рекдама. 21.15 — 22.25 — «Мындагыларын адмат-тымы», 5-ж серия.
ИЮЛЬ 23-де
18.30 — «Эркен чылдар-нын киноленталары». 23.00 — «Уе». Информацион-ная программа. 23.30 — 01.15 — Футбол таллазы-биле СССР-ниң чемпионы «Динамо» (Киев) — «Заря» (Вороши-ловград). Келест дам-ты-лыта.
МОСКВАДАН
22.00 — «Эркен чылдар-нын киноленталары». 23.00 — «Уе». Информацион-ная программа. 23.30 — 01.15 — Футбол таллазы-биле СССР-ниң чемпионы «Динамо» (Киев) — «Заря» (Вороши-ловград). Келест дам-ты-лыта.

СССР-ниң саяды министринин бирин ораактыгы С. А. Три-фоновтуң тугааы. 12.25 — Салыг ажилдакыларыңа концерт. 13.10 — Ойнуң теле-мөдөлөр. Уурап-чепе теле-фильм. 14.00 — Ойнуң теле-мөдөлөр. «Кино айл-чоруктары-нын науу». 15.00 — «Совет Эвлектинге бараан боон тур-мен». 16.00 — «Документалдыг экран». Дамтылганын шү-дүктүр Р. Рождественскийн то-дурар. 17.30 — «Музыкалыг кино». 18.00 — «Уе». Инфор-мационная программа. 18.30 — 18.40 — Чапсар. 18.40 — Дам-

Бызыл. Шитяжик-Кравченко кудумчуу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторун 24-63, редакторун ораакчыларынын 35-24, пропаган-дизинин 23-54, харысалгалыг секретарынын 23-35, партияны амырал-кылынын 37-13, кулгура аялынын 23-54, сөздө ажил-тыг килдинин 21-47, үлөтүр килдинин 22-64, чаага килдинин 41-27, информация база совет туртуз килдинин 20-60, бухгалтер-нын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонго толгар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлгезинин Ном үлдүр чер, полиграфия болгаш ном салгынын талазы-биле эргелелигин типография. (Кызыл Шитяжик-Кравченко кудумчуу бажын № 1). ТС-00668.

Солун неделяда 6 катан унер

Нар. ама 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ № 2262